

УДК 130.2.-316.32

DOI <https://doi.org/10.24195/spj2310-2896.2019.4.6>**Ворніков Віктор Іванович**

доктор філософських наук,
доцент кафедри філософії та історії України
Одеської національної академії зв'язку імені О.С. Попова
вул. Кузнечна, 1, м. Одеса, Україна

«СОЦІАЛЬНІ АРХЕТИПИ» У ПРОСТОРІ ВЗАЄМВІДНОСИН У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розкриваються архетипні засади взаємовідносин у сучасному українському суспільстві та виявляються семіотичні виміри, що надають можливості створення теоретичної моделі – проекту цих відносин на основі поєднання феноменологічного методу та семіотичного підходу. Зумовлюється, що в контексті поступу постпостмодерністської соціокультурної реальності виникає необхідність уваги до тенденцій трансформацій семіотично-архетипного простору, що пов'язано з появою нових соціальних кодів конвенціональної взаємодії та самоорганізації українського суспільства. Зазначається, що метою дослідження є розгляд простору взаємовідносин у сучасному українському суспільстві та розкриття їх сутнісних характеристик, виявлення значення «соціальних архетипів» та обґрунтування їх ролі у взаємовідносинах на засадах теоретичної моделі комунікативної взаємодії, що включає знакові та символічні її структурні виміри. Виявляється необхідність відтворення нового цілісного підходу до розгляду взаємодії соціального і унікального (особистісного) буття на засадах від певної візуальної штучної ілюзії і до відтворення передбачених певних соціально-національних архетипів, що завжди задіяні у структурі взаємовідносин, навіть без проявленості в розумінні їх існування.

У висновках надані основні характеристики поняття «соціальний архетип», що визначають його функціональну значимість; зауважено, що це фактично соціальний інститут, сформований потребами спілкування, як форма адаптації спільності до середовища. Культурний простір формується з навколишнього середовища як відповідь на основні і похідні потреби людини. Головним механізмом, що забезпечує нормальне функціонування системи, виявляється процес соціалізації індивідів, у ході якого засвоюються наявні в суспільстві норми і цінності. «Соціальний архетип» (у синтетичному поєднанні соціального та особистісного архетипів у філософії К. Юнга та ідеї Ю.М. Плюсіна) надає основні структурні компоненти взаємодії та взаємовідносин та одночасно формує певну семіотичну модель комунікативного рівня, що виступає і передумовою цілісного відтворення сучасної соціально – комунікативної системи як Тексту. Семіотичні межі особистості повинні не тільки забезпечувати її унікальність, але й сприяти продуктивній взаємодії з іншими текстами й текстом усього соціуму. Взаємовідносини можуть бути «логарифмовані – спрогнозовані». Символічно-знакові взаємодії на засадах національних, соціальних архетипів можливо вважати багатofункціональним феноменом, що має значення для соціального суб'єкта і українського суспільства в цілому.

Ключові слова: архетип, соціальний архетип, національний архетип, символ, знак, семіотичний Текст.

Вступ. Нові глобалізаційні виклики значною мірою впливають на простір сучасного українського суспільства та національної культури, що співвідноситься з постмодерністськими і постпостмодерністськими тенденціями, які проявляються в різних сферах, зокрема інформатизації, у проєкціях розвитку мистецтва, нової наукової методології, поліфонії мультикультур, а головне – в хоча перебудованих формах взаємовідношень у суспільстві, але на засадах певних відтворених соціальних архетипів у новій якості їхнього впливу.

Віртуалізація проявляється як певна символічно-знакова гіперреальність, яка стимулює дійсну і подальшу віртуалізацію соціальних взаємовідносин, де зберігається тільки образ тих традиційно прийнятних засад, практичне використання яких певною мірою видозмінюється під впливом інформаційно-комп'ютерних технологій та їх входження у всі сфери життя.

Імператив віртуалізації суспільства проявляється і в тому, що дані технології викликали засади «прагматизму – раціоналізації взаємовідносин у суспільстві», виявилися ефективним засобом його симуляції, а симуляція, у свою чергу, призводить до перетворення їх у структуру дії людей і до перетворення «логіки віртуальної реальності» в парадигмальну для цієї дії, але при цьому соціальні архетипи є тими стійкими утвореннями, що не підвласні усуненню.

Ступінь розроблення проблеми. Неоднозначність даної проблеми викликала необхідність аналізу низки різноманітних досліджень, які розкривають загальне, особливе та одичне або сприяють виявленню певних часток проблеми: концепцій соціального розвитку Ш. Ейзенштандта, А. Етціоні, Д. Лернера, Дж. Мура, Т. Парсонса та інших; основних положень про соціальний розвиток в політології розвитку Г. Алмонда, Л. Біднера, С. Верби, Л. Пая, С. Хантінгтона та інших; інтерпретацій політичної модернізації суспільства Д. Ептера, С. Ліпсета, У. Ростоу, В. Цапфа та інших; досліджень економічного аспекту глобалізації О.Г. Білоруса, Ю.М. Пахомова, С.І. Пирожкова, С.І. Соколенка, А.С. Філіпенка та інших. Аналіз проблеми розвитку новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, їхнього впливу на засадах віртуалізації сучасного суспільства дають концепції Р. Абдєєва, О. Пунченка, Д. Іванова, В. Іноземцева, М. Моїсеєва, І. Хассана, Г. Хофстеде, Л. Іоніна, С. Корольова, С. Хоружего, А. Юхвіда, М. Кастельса, М. В. Пальчинської, О. Тоффлера, М. Дертузоса, К. Келлі, Дж. Сулера, Т. Таркла та ін.

Із даних досліджень виокремлюється головна думка, що формування нової соціокультурної реальності України відбувається в контексті того, що якщо глибинні зміни на поверхні їх проявленості за результатом проходять у більшості як процес іманентний, еволюційний, довготривалий, то водночас існують непередбачені соціальні перетворення, введення, які відбуваються з наявністю певних «вибухових» ефектів майже у всіх сферах взаємовідносин.

Усвідомлення ролі знаків у житті людини зумовило інтерес до досліджень Р. Барта, Ч. С. Пірса, Ф. де Соссюра, Ч. В. Моріса та інших, де розкриваються особливості функціонування знаків у суспільстві, їх вплив на соціальні процеси. Семіотичному аналізу особливостей функціонування культурних кодів присвячено праці Г.Г. Анеліна, Дж. Ділі, С.М. Зенкіна, Г.Г. Косікова, А. Карася, В.П. Руднева, М.В. Тростникова, А. В. Чантурії та інших.

У цілому увагу привертають думки, що в межах семіотичної парадигми запропоновано цілу низку підходів до вивчення соціальних явищ, що надає можливість для філософського осягнення соціальної реальності та здійснення відповідної рефлексії щодо наслідків глибоких культурних трансформацій у сучасному українському суспільстві.

Недостатньо вирішені частини проблеми. На засадах віртуально-комунікативної взаємодії в сучасному українському суспільстві постійно набувають нових знакових та структурних вимірів взаємовідносини, а тому необхідне дослідження для створення теоретичної моделі – проекту цих відносин на основі поєднання феноменологічного методу та семіотичного підходу, з урахуванням в їхній структурі задіяних соціальних архетипів, притаманних кожній нації.

Метою дослідження є розгляд простору взаємовідносин у сучасному українському віртуалізованому суспільстві та розкриття їхніх сутнісних характеристик. Беремо за мету виявити значення «соціальних архетипів» та обґрунтувати їх роль у взаємовідносинах на засадах запропонованої теоретичної моделі комунікативної взаємодії, що включає знакові та символічні її структурні виміри.

Результати. Соціально-філософський аналіз здійснено в межах феноменологічного та семіотичного – як структурного та функціонального підходів до визначення змісту комунікації, та характеристики особливостей соціокультурних взаємовідносин у суспільстві на засадах явної та неявної проявленості «соціальних архетипів».

У контексті нашого дослідження виокремлюємо концептуальні методологічні підстави, виходячи з таких позицій. Теоретично конструювання кожного соціально-історичного простору з необхідністю відбувається на основі певних знаків і символів, що дозволяє здійснювати і ефективні соціальні форми та способи взаємодії та взаємовідносин.

Особливу увагу привертаємо до положення, згідно з яким для кожного соціального проекту характерні наміри втілення певного ідеалу взаємовідносин та суспільного розвитку в цілому. Виходячи з даної думки В. Алтухова, виявляємо, що «соціальний проект повинен бути представлений і у відповідній знаковій формі, повинен бути науково-обґрунтованим прототипом (моделлю), ефективним із точки зору поставлених завдань, запланованих до створення соціальної системи, описаної у відповідній знаковій формі» [1, с. 16].

Особливо звертаємо увагу на те, що якщо Дж. Ділі [17] виявляє семіотичні патерни в комунікації, то А. Карась проводить думку про можливість взаємодії семіотичного методу з феноменологічним та герменевтичним підходами до вивчення соціальної реальності» [2, с. 16].

На нашу думку, проявлення соціального та особистісного в основах архетипів у філософії К. Юнга суттєво пов'язане з методологічним положенням, що архетипи – це типові способи «розуміння», що створює проекцію сходження до поняття «соціальний архетип», який у сучасній постмодерністській уяві можливо розглядати як комунікативно-комунікаційний Текст, у просторі якого саме і проявляється соціальне та особистісне архетипу, розкриваються соціальні та особистісні основи архетипу.

Соціально-філософський аналіз процесів, притаманних сучасному українському суспільству, вимагає виявлення загальних інтегральних атрибутів соціуму, що дозволяють сформулювати моделі подальшого суспільного розвитку. Традиційні підстави моделі Суспільства Майбутнього необхідно доповнити уявленнями про Інформаційне суспільство як суспільство майбутнього. Модель подальшого суспільного розвитку формується і на підставі інформаційно-комп'ютерних технологій. При цьому зростаючий мультикультуралізм породжує нові можливості для просування національної культури, однак у тому випадку, коли модернізаційні зміни супроводжуються попередньою підготовкою ментальності до них із метою забезпечення одночасного виходу не тільки на національну, але і на планетарну ідентичність.

Сьогодні особливістю соціокультурної дійсності є, насамперед, те, що формується нова культурна реальність із трансформованих або переосмислених системою цінностей, зразків, норм, правил, культурних потреб і засобів їх задоволення. Перетворення даного соціального комплексу на «внутрішню програму» життєдіяльності особистості забезпечує узгодження, функціонування, сталість і надійність сфери взаємовідносин у соціумі.

«Зразок же, звертаючись до Е. Дюркгейма, – це не тільки звичний спосіб дії; це, перш за все, обов'язковий спосіб дії, тобто якоюсь мірою непідвладний індивідуальній сваволі» [3, с. 67]. За ситуаціями реформ і модернізації, на думку В.Г. Марача, А.А. Матюхіна, необхідно бачити направлений (нормуючий) вплив культурних зразків, за образом і подобою яких ці ситуації формуються. Самі реформи в цьому випадку слід розглядати не стільки як «перетворення, сувору програму або проект у традиційному сенсі», а як «втягування в новий тип культури» [4, с. 34], де формуються і певні зразки.

Звертаючи увагу на розподіл культурних цінностей, що набуває соціальні ознаки, З.Р. Валеєва зазначає, що «культурна трансформація, яка триває в суспільстві, пов'язана з появою нових духовних потреб, які були пробуджена зростаючим інтересом до національної культури, а також потоком нових культурних цінностей... Це дає нові імпульси для розвитку культури» [5, с. 16] в цілому.

На наш погляд, архетипи пов'язані з потребнісною сферою культурної спільності і апріорно визначають мотиви, ціннісні орієнтації. Ми звертаємося до положень К.Г. Юнга, що «архетип» є певною стійкою структурою мотивів-образів несвідомого, які проявляються в культурній творчості і в персональній свідомості, в міфах, казках, легендах, епосі, в індивідуальній творчості художників у літературі і живописі, а також у сновидіннях, мріях наяву, неусвідомлюваних фіксаціях свідомості і аномаліях свідомої поведінки. Фактично це синергетичне положення про взаємозумовленість соціального та особистісного у К.Г. Юнга, коли він дає найбільш розгорнуту характеристику і генезис категорії «архетип», звертає особливу увагу на її еволюційні властивості і визначає значення поняття «архетип», у першу чергу, як «змісту колективного несвідомого», яке «змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятим; воно зазнає змін під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні якої воно виникає» [6, с. 99].

Грунтуючись на концептуальних засадах нашого дослідження, визначаємо, що якщо надіндивідуальним механізмом, «макрокодом», що містить у собі й інтегрує безліч кодів, є культура, то можливо виявити суттєве: культура несе в собі таємну мову семантичних полів. Міфологія культури – система особливих семантичних шифрів, знання яких засвідчує належність до певного роду-народу. Адже, «виникаючи в лоні міфу, архаїчні образи світовідчуття, архетипи людської свідомості постійно з'являються в історії людського мислення. Завдяки цьому кожен крок уперед завжди пов'язаний з опорою на досвід минулого, актуалізацією нереалізованого; існує таємниця впливу мистецтва. Творчий процес, наскільки взагалі можливо простежити його, складається з несвідомого одухотворення архетипу, з його розгортання і пластичного оформлення аж до завершеності твору мистецтва. Художнє розгортання праобразу є в певному сенсі його перекладом на мову сучасності, після чого кожен отримує можливість, так би мовити, знову знайти доступ до глибоких джерел життя, які інакше залишилися б для нього за сімома замками», як зазначає К. Юнг [7, с. 63].

Особливої уваги заслуговують такі положення: поняттям «архетип» і «культурний архетип» характеризують увічнення певної системи цінностей у культурі етносу, індивіда. У силу цього причетність до архетипу окремим індивідом чітко усвідомлюється як причетність до певної культури. Константи національної духовності, національних цінностей, що виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності, позначаються в ряді дослідницьких робіт поняттям «культурні архетипи»; у кожній національній культурі домінують свої культурні архетипи, істотно визначають особливості світогляду, характеру, художньої творчості та історичної долі народу» [8, с. 43].

Із українських досліджень привертає увагу праця О. Сліпушко, де зазначається, що архетипи мають риси відповідної національної ментальності. На думку О. Сліпушко, «долаючи опір історії, внаслідок тривалого еволюційного розвитку архетип із категорії загальнолюдської стає категорією національною. Із часу формування нації розвиток архетипу обмежується певною мірою її рамками. Архетипові образи можуть бути спільними для певної групи націй, однак вони мають риси відповідної національної ментальності» [9, с. 126].

На нашу думку, поєднуючи поняття «архетип» із розумінням його як «змісту колективного несвідомого» у К. Юнга, яке «змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятим, і що воно зазнає змін під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні якої воно виникає», можливо виокремити основні соціально-історичні архетипні риси та характеристики в українському менталітеті, що мають основи. Соціальні основи архетипів: любов до землі (архетип Землі); автономність (незалежність) (архетип Серце); презентація себе як унікальності в усьому світі (архетип Софії). Особистісні основи архетипів: індивідуалізм (самобутність) (архетип Слово); свобода особистості (архетип Свободи).

Фактично гіпотетичне припущення існує в сучасних дослідженнях архетипових основ соціальних організацій різної складності, зокрема, М. Марка, К. Пірсона. Так, К. Пірсон, грунтуючись на сучасних дослідженнях, виокремлює 12 архетипів і відповідну їм мотивацію» [10, с. 36]. Привернути увагу необхідно до положення М. Марка, К. Пірсона, згідно з яким «кожне суспільство приховує провідні архетипи, а чим невидиміший архетип, тим він надає більш сильний вплив на спосіб життя людей» [10, с. 64].

У даному аспекті привертає увагу думка М. Уетлі (М. Wheatly) про функціональні властивості архетипу, який порівнює дію архетипу з дією «дивного аттрактора. Якщо система з домінуючим архетипом відповідає архетипу групи, то члени даної групи будуть притягатися до даної системи» [11, с. 2].

Фактично це соціально-філософська концепція про «Соціальний архетип», що включає і сучасну методологію про самоорганізаційні засади суспільства. Принцип самоорганізації є вихідним у логічній схемі концепції соціального архетипу у Ю.М. Плюсіна, який зумовлює, що «сам принцип дозволяє зробити його логічне розчленування, зафіксувати специфічні сторони самоорганізації біхевіоріальної системи. Відповідно до цього виділяються форми (або види) самоорганізації, зумовлені відповідною специфічною формою (видом) самозбереження» [12, с. 24].

На думку Ю.М. Плюсніна, «кожен з інваріантних типів відносин реалізується в поведінці індивідів і груп через опозиційну пару соціальних ролей», і ним зафіксовані «такі рольові опозиції: відносинам сусідства відповідає пара ролей «господар – гість»; відносинам спорідненості – «батько – дитинча»; відносинам співпідпорядкованості – «старший – молодший»; відносинам взаємності – «свій – чужий» [12, с. 24].

Таким чином, одним із структурних елементів у культурі суспільства виступає соціальний архетип – інститут, створений суспільством у відповідь на необхідність задоволення потреби. Поняття «соціальний архетип» у структурно-функціональному підході може розглядатися в якості культурного механізму закріплення і контролю щодо виконання певних функцій, які є значущими з точки зору задоволення життєво важливих потреб людей або підтримки спільності їх існування.

На наш погляд, наближеним до поняття «соціальний архетип» є поняття «габітус» у П. Бурдьє, що виступає в якості соціального простору із структурою певної умовності або домовленості про щось, а умовний розуміється як умовно вживаний. Згідно з положенням П. Бурдьє «габітус – це не епіфеномен практик, а механізм їх породження, який визначається генетично через двосдиний процес інтеріоризації / екстериоризації соціальних відносин; він – та «клітинка», з якої виростає різноманіття практик агента. Габітус – структурована система диспозицій – система дії, сприйняття, мислення, оцінювання та вираження, схильна функціонувати як структурована структура. Габітус генерує і структурує практики і уявлення так, що вони виявляються об'єктивно адаптованими до системи соціальних відносин, продуктом якої, втім, він є. «Будучи внутрішнім досвідом, через який безперервно здійснюється закон зовнішньої необхідності, незвідної до безпосереднього кон'юнктурного примусу, габітус забезпечує активну присутність минулого досвіду, який, існуючи ... у вигляді схем сприйняття, мислення і дії, дає більш переконливу гарантію тотожності і сталості практик у часу, ніж усі формальні правила і явно сформульовані норми» [13, с. 91].

Звертає на себе увагу уявлення П. Бурдьє, що соціальні відносини, інтеріоризуючись у ході практичної діяльності, перетворюються у «практичні схеми» (схеми виробництва практик), інкорпоровані структури. Останні, у свою чергу, зумовлюють екстериоризацію об'єктивних структур, що їх породили, яка полягає у відтворенні практик агентами [14, с. 70]. На думку П. Бурдьє, «перехід від практичного освоєння до символічного припускає деяку розбіжність між соціальними умовами виробництва практик і соціальними умовами виробництва габітусу, за якого спонтанні відповіді габітусу виявляються непристосованими до ситуації, і тоді постає питання не стільки відносин між свідомістю та несвідомим, скільки відносини між практичними схемами, які породжують практики, і уявленнями, які вибудовують про них агенти» [14, с. 199].

Із положень П. Бурдьє виокремлюємо важливі позиції. По-перше, що «під час конструювання соціального простору створюється символічна матриця практичної діяльності, поведінки, мислення, емоційних оцінок і суджень соціальних агентів» [13]. По-друге, своєрідна мова практик у П. Бурдьє сходить до світосприймання їх як Тексту. Але головне – це те, що коли вони сприймаються через ці соціальні категорії перцепції, тобто принципи бачення й розподілу, то відмінності у практиках і наявних благах, а також висловлені думки стають символічними відмінностями й утворюють, по суті, свого роду мову. Відмінності, що асоціюються з різними позиціями, тобто блага, практики і, особливо, манери функціонують у будь-якому суспільстві як основоположні відмінності символічної системи, як ансамбль фонем мови або сукупність розпізнавальних рис і диференціальних розбіжностей, які є конститутивним для даної міфічної системи, тобто функціонують як знаки відмінності» [14, с. 23].

Протиставляючи властиву колишнім культурам символічну свідомість, в якій знак береться в його ставленні до зовнішнього світу і тому наповнений, навіть переповнений, об'єктивним змістом, Р. Барт говорив про сучасне парадигматичне і синтагматичне розуміння визначення систем, в яких сенс утворюється із самих відносин знакових елементів. Так, наприклад, художня творчість поміщається у сферу діяльності «людини визначаючої», де мова вже може

йти не про відображення світу, а тільки про акт виробництва смислів і їх подальшої рекомбінації, побудову об'єкта із семантичних одиниць [15, с. 211].

У нашій концептуальній методології комунікаційний текст безпосередньо структурований «семіотичною павутиною». Розвиваючи ідею «семіотичної павутини» – патерна знаків, в якій знаходяться, живуть та взаємодіють суб'єкти, відбуваються усі форми комунікації – спілкування, діалогу, Дж. Ділі особливо виділяє, що «трансцендентальні відносини не є відносинами строгими й певними, а є лише порівняльними вимогами дії і розуміння ... Відносини в належному й точному значенні є тим, що стало спадковим у взаємодіях або у фактичному розумінні. Проте не як результати, а як патерни, відповідно до яких результати народжуються і причини діють [16, с. 91]. Далеко не усі відносини в онтологічному сенсі проходять крізь активний досвід, однак усі відносини в онтологічному сенсі індиферентні до порядку фізичного існування, але, вихоплені один раз із життєвого досвіду, вони також охоплюють об'єктивне життя, відносно незалежне від фізичного буття [16, с. 97].

У просторі наших позицій звертаємо увагу на положення А.В. Чантурії: «У межах семіотичного підходу неможливо обґрунтувати наявність об'єктивної реальності, оскільки презумпція існування об'єктивного буття в його самовизначеності щодо небуття лежить в основі семіотичного підходу як прагнення за допомогою виявлення подібності й розбіжності членів бінарних опозицій показати це буття в процесі його становлення й самовизначення... Залучитися до реальних соціальних явищ можливо шляхом виконання певних знакових процедур, що відбивають певний спосіб мислення»; по-третє, особливу увагу необхідно приділяти «проблемі зростання інформативності історичного дослідження та засадам досягнення згоди в межах історичного дискурсу» [17, с. 12].

Із положень А.В. Чантурії слідує, що «семіотична модель соціальної реальності постає як сукупність комунікативних соціальних феноменів і кодів, які виступають в якості систем конвенцій, які формуються в суспільстві. Пошуки консенсусу в суспільстві, згідно з А.В. Чантурією, повинні здійснюватися не тільки на підставі інтерсуб'єктивності визнаних норм, а й із урахуванням універсальних характеристик соціокультурного розвитку, які зумовлені розмірністю людської свідомості і можуть видозмінюватися під впливом культурної традиції. Підвищується роль ірраціональних чинників у розвитку соціуму, в масовій свідомості формується критичне ставлення до можливостей раціонального аналізу дійсності. Міфологічний світогляд, трансформуючись у сучасних умовах, породжує специфічні конструкції, які перешкоджають адекватному і критичному сприйняттю реальності. При цьому «специфіка функціонування семіотичної складової частини українського соціуму в умовах формування нового суспільства і нової соціальної міфології пов'язана із задіяними дискретними соціальними міфами, які виступають не як знакова система, яка забезпечує комунікативну взаємодію, а як набір метафор, який ускладнює сам процес» [17, с. 12]. У цілому з положень А.В. Чантурії головними можна вважати такі. Так, «соціум як знакова система може забезпечити власну континуальність і цілісність тільки в тому випадку, якщо кожен окремих індивід буде функціонувати як цілісний текст, ізоморфний всій системі. Семіотичні межі особистості повинні не тільки забезпечувати її унікальність, а й сприяти продуктивній взаємодії з іншими текстами і текстом всього соціуму. Цьому має сприяти формування загальноприйнятих нормативних систем соціального життя на основі світового культурного і соціального досвіду» [17, с. 14].

Виходимо з думки, що модель соціально збалансованого українського суспільства повинна бути плюралістична і різноманітна, оскільки стабільність сучасного суспільства забезпечується наявністю суперечливих за своїм характером і напрямком елементів культури, навіть опозиціями типу «порядок-хаос». Модель такого рівня, згідно з П.К. Анохіним, як «система з корисним результатом її діяльності повинна являти собою справжню кооперацію компонентів безлічі, зусилля яких спрямовані на отримання кінцевого корисного результату. А це означає, що всякий компонент може увійти в систему тільки в тому випадку, якщо він вносить свою частку сприяння в отримання запрограмованого результату» [18, с. 17–62].

На цій підставі стає очевидним, що у глибинному шарі соціальних відносин (у спілкуванні, інформаційно-комунікаційних процесах, індивідуальних і спільних діях і т.д.) як рушійної

сили і синергетичному механізмі динаміки соціальних систем є закономірності, що можуть бути описані логарифмічними функціями, як зазначає Ю.В. Сахарова. Фактично «логарифмічна форма дозволяє, нехай дещо спрощено, моделювати вид розподілів у системних соціальних структурах» [19].

Висновки. Таким чином, на підставі вищевикладеного можливо зробити певні узагальнення. Соціальні підстави прояву архетипів – це комунікація, що виявляє комунікативні властивості архетипів. Поняття «архетип» виступає важливою складовою частиною під час виявлення процесів інкультурації, пов'язаних із засвоєнням індивідом певної системи культурних цінностей і норм. У рамках таких досліджень категорія «архетип» використовується для позначення базисних елементів культури, набір яких формують константні моделі духовного життя. Формування архетипів відбувається на рівні культури всього людства і культури великих історичних спільнот у процесі систематизації та схематизації культурного досвіду.

Виходячи з вищезначеного, в нашому дослідженні виокремлюємо такі концептуальні положення, що створюють модель для виявлення ролі «соціальних архетипів» у громадських взаєминах:

1) основні характеристики поняття «соціальний архетип» визначають його функціональну значимість. Це фактично соціальний інститут, сформований потребами спілкування, як форма адаптації спільнот до середовища. Культурний простір формується з навколишнього середовища як відповідь на основні і похідні потреби людини. Головним механізмом, що забезпечує нормальне функціонування системи, виявляється процес соціалізації індивідів, у ході якого засвоюються наявні в суспільстві норми і цінності;

2) «соціальний архетип» (у синтетичному поєднанні соціального та особистісного архетипів у філософії К. Юнга та ідеї Ю.М. Плюсінна) надає основні структурні компоненти взаємодії та взаємовідносин та одночасно формує певну семіотичну модель комунікативного рівня, що виступає і передумовою цілісного відтворення сучасної соціально-комунікативної системи як Тексту;

3) сучасну соціально-комунікативну систему визначаємо як Текст (розуміємо як знакову систему – з поєднанням положень К. Юнга, А. Чантурії), в основі якого задіяні певні соціальні архетипи.

Взаємовідносини можуть бути «логарифмовані – спрогнозовані». Символічно-знакові взаємостійкості на засадах національних, соціальних архетипів можливо вважати багатофункціональним феноменом, значущим для соціального суб'єкта і українського суспільства в цілому.

Традиційні архетипні підстави моделі Суспільства Майбутнього із задіяними соціальними архетипами необхідно доповнити уявленнями про Інформаційне суспільство, що формується на підставі інформаційно-комп'ютерних технологій.

Перспективи подальших розвідок. У контексті поступу постпостмодерністської соціокультурної реальності виникає необхідність дослідження тенденцій трансформацій семіотичного простору, що формує символічні форми взаємовідносин на засадах появи нових соціальних архетипів взаємовідносин в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алтухов В. Философия многомерного мира. *Общественные науки и современность*. 1992. № 1. С. 15–27.
2. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних і некласичних інтерпретаціях : монографія. Київ, Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 520 с.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. Москва : Наука, 1990. 575 с.
4. Марача В.Г. Социокультурный анализ политико-правового пространства. *Научные труды «Адилет» (г. Алматы)*. 1999. № 1(5).
5. Валеева З.Р. Трансформация отношений духовно-творческой элиты и общества в условиях современных модернизационных процесов : автореф. диссерт. на соиск. канд. филос. наук : специальность – социальная философия – 09.00.11. Казань, 2010. 32 с.

6. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного. Москва : Центр, 1997. 243 с.
7. Юнг К. Г. Человек и его символы. Москва : Центр, 1997. 289 с.
8. Юнг К. Проблемы души нашего времени. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994.
9. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій. *Дніпро*. 1995. № 9-10. С. 124–135.
10. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов. Санкт-Петербург : Питер, 2005.
11. Wheatly M. Leadership and the New Science: Learning about Organization from an Orderly Universe. San Francisco : Berrett-Koehler Publishers, 1992. P. 2.
12. Плюснин Ю.М. «Концепция социального архетипа». Новосибирск : ИФПр СО АН СССР, 1991. 30 с.
13. Бурдые П. Социальное и физическое пространства. Москва : Socio-Logos, 1993. 335 с.
14. Бурдые П. Практический смысл. Санкт-Петербург : Алетея, 2001. 562 с.
15. Barthes R. Essais. Eritiques. Paris, 1964.
16. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
17. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності : авт. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філ. наук. Спеціал. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2006. 36 с.
18. Анохин П.К. Принципиальные вопросы общей теории функциональных систем. П.К. Анохин. *Очерки по физиологии функциональных систем*. Москва : «Наука», 1975. С. 17–62.
19. Сахарова Ю.В. Проблема потенциальности в самоорганизующихся системных структурах. *Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*. 2012. № 1.

REFERENCES

1. Altuhov, B. (1992) *Filosofiya mnogomernogo mira // Obshchestvennye nauki i sovremennost'*. № 1. S. 15–27.
2. Karas', A. (2003) *Filosofiya gromadyans'kogo suspil'stva v klasichnih i neklasichnih interpretacijah: Monografiya*. Kyiv, L'viv: Vidavn. centr LNU im. I. Franka. 520 s.
3. Dyrkgejm, E. (1990) *O razdelenii obshchestvennogo truda. Metod sociologii*. M.: Nauka. 575 s.
4. Maracha, V.G., Matyuhin, A.A. (1999) *Sociokul'turnyj analiz politiko-pravovogo prostranstva // Nauchnye trudy «Adilet» (g. Almaty)*. № 1(5).
5. Valeeva, Z. R. (2010) *Transformaciya otnoshenij duhovno – tvorcheskoj elity i obshchestva v usloviyah sovremennyh modernizacionnyh processov: Avtoref. dissert. na soisk. kand. filos. nauk : special'nost' – social'naya filosofiya – 09.00.11*. Kazan'. 32 s.
6. Yung, K. G. (1997) *Ob arhetipah kollektivnogo bessoznatel'nogo*. M.: Centr. 243 s.
7. Yung, K. G. (1997) *Chelovek i ego simvoly / K. G. Yung*. M.: Centr. 289 s.
8. Yung, K. (1994) *Problemy dushi nashego vremeni*. M.: Izdatel'skaya gruppa «Progress», «Univers».
9. Slipushko, O. (1995) *Davn'oukraïns'kij bestiarij // Dnipro*. № 9-10. S. 124–135.
10. Mark, M., Pirson, K. (2005) *Geroj i buntar'.* Sozdanie brenda s pomoshch'yu arhetipov. SPb.: Piter.
11. Wheatly, M. (1992) *Leadership and the New Science: Learning about Organization from an Orderly Universe*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers. S. 2.
12. Plyusnin, Yu.M. (1991) «Konceptiya social'nogo arhetipa». Novosibirsk, IFPr SO AN SSSR. 30 s.
13. Burd'e, P. (1993) *Social'noe i fizicheskoe prostranstva // P. Burd'e. Sociologiya politiki: Per s fr. M.: Socio-Logos*. 335 s.
14. Burd'e, P. (2001) *Prakticheskij smysl*. SPb.: Aletejya. 562 s.
15. Barthes, R. (1964) *Essais. Eritiques*. Paris, 1964.
16. Dili, Dzh. (2000) *Osnovi semiotiki: [Per. z angl. ta nauk. red. Anatolij Karas']*. L'viv: Arsenal. 232 s.
17. Chanturiya, A. V. (2006) *Semiotichni aspekti doslidzhennya social'noi real'nosti: Avt. dis. na zdob. nauk. stup. kand. fil. nauk / Special. 09.00.03 – social'na filosofiya ta filosofiya istorii*. Kiiv. 36 s.

18. Anohin, P.K. (1975) Principial'nye voprosy obshchej teorii funkcional'nyh sistem / V kn.: P.K. Anohin. Ocherki po fiziologii funkcional'nyh sistem. M.: «Nauka». S. 17–62.

19. Saharova, Yu.V. (2012) Problema potencial'nosti v samoorganizuyushchihsysa sistemnyh strukturah // Izvestiya vysshih uchebnyh zavedenij. Severo-Kavkazskij region. Obshchestvennye nauki. № 1.

Vornikov Victor Ivanovich

Doctor of Philosophy,
Associate Professor of the Department of Philosophy and History of Ukraine
Odessa National A. S. Popov Academy of Telecommunications
1, Kuznechna str., Odesa, Ukraine

“SOCIAL ARCHETYPES” IN THE SPACE OF MUTUAL RELATIONS IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article reveals the archetypal foundations of relationships in contemporary Ukrainian society and identifies semiotic dimensions that provide the opportunity to create a theoretical model – a project of these relationships based on a combination of phenomenological method and semiotic approach. It is stipulated that, in the context of the progress of post-postmodern socio-cultural reality, there is a need to pay attention to the tendencies of transformation of the semiotic-archetypal space, which is connected with the emergence of new social codes of conventional interaction and self-organization of Ukrainian society. It is noted that the purpose of the study is to consider the space of relationships in modern Ukrainian society and to reveal their essential characteristics, to identify the significance of “social archetypes” and to substantiate their role in relationships on the basis of a theoretical model of communicative interaction, including its symbolic and symbolic structural dimensions. There is a need to reproduce a new holistic approach to considering the interaction of social and unique (personal) being on the basis of possible understanding – as a certain visual artificial illusion – and to reproduce the foreseen certain socio-national archetypes, which are always involved in the structure of relationships, even without their manifestation. existence.

The conclusions outline the main characteristics of the concept of “social archetype”, which determine its functional significance, that it is actually a social institution formed by the needs of communication, as a form of adaptation of community to the environment. Cultural space is formed from the environment in response to basic and derived human needs. The main mechanism that ensures the normal functioning of the system is the process of socialization of individuals, during which the existing norms and values in society. “Social archetype” (in the synthetic combination of social and personal archetypes in the philosophy of K. Jung and the idea of YM Plyusin) provides the basic structural components of interaction and relationships and at the same time forms a certain semiotic model – communicative level, acting and preconditioning of social and personal prerequisites – communicative system as Text. Society as a sign formation can provide its own continuity and integrity only if each individual individual functions as a coherent text, isomorphic to the whole system. The semiotic boundaries of the individual must not only ensure its uniqueness, but also facilitate productive interaction with other texts and text throughout the society. By performing certain sign procedures that reflect a certain way of thinking, it is possible to form generally accepted normative systems of social life on the basis of social archetypes. Relationships can be “logarithmic – predicted”. Symbolically – symbolic interactions on the basis of national – social archetypes can be considered a multifunctional phenomenon that is significant for the social subject and Ukrainian society as a whole.

Key words: archetype, social archetype, national archetype, symbol, sign, smioic Text.